

De jovades i quarterades. Amidaments i equivalències a partir de la relectura del *Llibre del Repartiment* de la porció reial de Mallorca (s. XIII)

Plàcid PÉREZ PASTOR*

Historiador

Entre els historiadors qui estudien l'època medieval de Mallorca s'ha encetat, els darrers anys, una certa polèmica al voltant de les unitats de superfície —jovades i quarterades— que apareixen a les distintes versions del *Llibre del Repartiment* de la porció reial (a partir d'ara LRM)¹ i als documents immediatament posteriors, així com de llur l'equivalència expressada en unitats mètriques actuals. També han sorgit indicis que apunten la possibilitat que s'haguessin aplicat unitats de mesura distintes a l'hora de repartir les terres. El fet que la jovada com a unitat de superfície hagi caigut en desús ja en el segle XIV (A. Mas i R. Soto 2007: 80) ha afavorit sens dubte la generació d'algunes d'aquestes hipòtesis.

A l'article que segueix s'intenta aplicar una mica de llum a la qüestió, així com plantejar una explicació coherent a la perplexitat que ha ocasionat la presència a l'LRM de dues versions aparentment iguals de l'anomenat *Llibre de les quarterades*. Tot això, partint d'una relectura i una reinterpretació de les dades contingudes a les versions catalana i llatina de l'LRM. Per tal d'aconseguir-ho, s'han fet servir els documents originals: el CLR que es pot consultar per internet a l'inventari dinàmic de l'Arxiu de la Corona d'Aragó <http://pares.mcu.es/>; i el CCR editat en facsímil pel Parlament de les Illes Balears l'any 2007, a cura de G. Rosselló. Com a obra coetània de referència s'ha fet servir la versió de F. Soldevila de la *Crònica de Jaume I*.

De les jovades

El primer autor que planteja l'equivalència entre la jovada i la quarterada és J. Binimelis (1927, IV: 9), que explica l'ordre reial de repartir els camps de la porció reial susceptibles de ser regats per a fer horts, que data del 6 idus octubre 1232 (10/10/1232), i fa menció dels catorze prohoms establidors. A l'hora de calcular la terra repartida indica que «*fuieron 175 jovadas que reducidas a las medidas de Mallorca son 2.800 cuarteradas, porque cada jovada son 16 cuarteradas*» (el subratllat és nostre).

* Llicenciat en Història per la UIB (placidperez@gmail.com)

1. En aquest treball es fan servir les sigles següents: CCR = Còdex Català del LRM; CLR = Còdex llatí del LRM; DCVB = *Diccionari català-valencià-balear*; LRM = *Llibre del Repartiment de la porció reial de Mallorca*.

L'afirmació és assumida sense reticències pels autors posteriors J. M. Bover (1838: 153), J. Dameto (1840, I: 343), J. M. Quadrado (1850: 442), A. Santamaría (1970: 30) i F. Sevillano (1974: 74).

És H. Kirchner (1997: 171) qui introdueix els primers dubtes respecte a l'equivalència, en afirmar que «el *Llibre del Repartiment* tan sols ens permet saber que la quarterada era una fracció de la jovada —però no quina—, ja que, sovint, a l'extensió donada en jovades de l'alqueria o rafal s'hi afegeix que “són partides per quarterades” o que “són per quarterades”». Aquesta suposada manca de definició de l'LRM, reforçada per la referència a «*Il jovatas sarracenicás que sunt suficientes ad laborationem unius paris bovis*» que fou documentada per Soto vers 1242, fa pensar a Kirchner que les jovades expressades a l'LRM i a la *Remenbrança de Nuno Sanç* (Mut/Rosselló 1993) no corresponen a la tradicional jovada mallorquina sinó a una jovada «reduïda» quatre vegades inferior en superfície, puix que els resultats dels càlculs efectuats amb aquesta nova unitat s'adapten força bé a les extensions de reguiu i de secà per ella calculades a partir del treball de camp als districtes andalusins de Bunyola, Canarrossa i Alaró.

G. Rosselló (2007: 55), per la seva banda, opina que «entrar en la definició exacta de la paraula “jovada”, utilitzada per expressar la unitat de mesura, no és fàcil. El propi text del *Repartiment*... no permet aclarir la qüestió amb justesa». I, poc després, al·ludeix a la definició i els exemples que proporciona el *DCVB*, que, efectivament, no aclareixen sinó que compliquen més la qüestió.

A. Mas i R. Soto (2007: 86-91) han insistit darrerament en el tema, bo i fent un seguiment dels diversos conceptes i equivalències de la jovada mallorquina expressats pels autors precedents, i han conclòs que «la quarterada era la base d'un sistema metrològic amb un divisor mínim d'1/16 —una quarterada són setze horts— i amb un multiplicador màxim de setze —una jovada, setze quarterades». Tot seguit, valorant la importància de conèixer exactament l'extensió que abraçava una jovada de terra, «ja que servia per mesurar, arreu de l'illa, tant l'extensió dels feus com la dels lots de colonització», els dos autors donen una passa més i intenten corroborar-ho d'acord amb tres hipòtesis que aconsegueixen demostrar: 1) els rendiments cerealícoles de dues jovades de terra només permetrien la subsistència d'un nucli familiar de quatre o cinc persones en el cas que l'extensió de la jovada sigui de 16 quarterades; 2) la reconstrucció cartogràfica i documental de dues jovades de terra en alou de la parròquia de Santa Margarita donen com a resultat que la jovada conté 16 quarterades; i 3) l'estudi comparatiu dels preus de terres mesurades en jovades amb preus de terres mesurades en quarterades, els anys immediats a la conquesta, també permet col·legir que la jovada equival a 16 quarterades.

La contribució del present article al debat consisteix a aportar una dada documental coetània que permet confirmar algunes de les afirmacions anteriors i igualir-ne unes altres. Per tal d'assolir-ho ha calgut reprendre el fil introductor que proporciona Quadrado, que afirma que la jovada tenia 16 quarterades «según se desprende del mismo libro del repartimiento» (J. Quadrado 1850: 442). Malauradament aquest autor no acompanya l'afirmació amb cap referència concreta, i aquesta omisió ha estat probablement a l'inici dels malentesos posteriors. L'accés al text original del CCR i del CLR ha permès de fer-ne una relectura i localitzar el paràgraf concret que segurament al·ludeix Quadrado i que, efectivament, no proporciona una equivalència explícita sinó una anotació que permet deduir aquesta relació.

La frase en qüestió es troba en el foli 52vb del CCR i es refereix a les alqueries de la porció reial que pertanyeren als homes de Caldes:

Dels home[n]s de Caldes en lo t[er]me de la Ciutat. Aq[ue]stes son les alq[ue]ries les q[ua]ls los homens d[e] Caldes del senyor rey reeberen en lo t[er]me de la ciutat p[er] les lurs cavalleries. Art min Santa Eulalia la terza part de l[na] jovada e son V q[ua]rt[er]ades e terza.

El CLR també mostra la mateixa anotació, al final del foli 31r (59):

De hominib[us] de Calidis. Iste su[n]t alq[ue]rie q[ua]s ho[mi]nes d[e] Calidis a d[omi]no rege ceperu[n]t i[n] t[er]mino civitatis p[ro] suis cavalleriis. Art min S[an]c[t]a Eulalia tertia[m] p[ar]te[m] uni[us] jo[vate] et su[n]t V q[ua]rt[er]ate et terza.

És a dir: la terça part d'una jovada, que són 5 quarterades i un terç. *Ergo*, una jovada = $5,33 \times 3 = 16$ quarterades. L'equivalència, per tant, segons l'LRM, no admet altres interpretacions: la jovada de 16 quarterades fou la que serví de mòdul per a la dotació dels cavallers i porcioners beneficiaris del repartiment de Mallorca.

De les quarterades

Però, quina és l'equivalència entre quarterades i hectàrees? En aquest tema sembla que hi ha un consens més ampli. Els folis 31rb-37rb del CCR inclouen un apartat anomenat *Lo Libre de les quarterades*, ja citat (G. Rosselló 2007c: 133), en el qual Pere d'Osca com a mesurador, el batle de Sineu Pere Joan com a escrivà, i els prohoms Duran Coc i Pere de Mont Roy com a supervisors dels treballs, expliquen a l'infant Pere de Portugal el procediment que seguiren per amidar els camps del voltant de la Ciutat que, l'any 1230, el rei Jaume I assignà de la seva porció per ser cedits a aquells establerts que es comprometessin a transformar-los en horts i a no alienar-los abans d'un any. Les dades proporcionades pels canadors han facilitat molt la qüestió de l'equivalència:

Lo dava[n]t dit empero [mesurador] P[ere] d.Osca portava ab si corda de mesurar zo es assaber de XL braces, e segons que el daya era de les braces del senyor rey dava[n]t dit. Es emp[er]o q[ua]rterada qua[n]titat de t[er]ra quadrada avent quatre lats eguals de XL braces.

La definició sembla clara i així ha aparegut als autors clàssics, que han acceptat sense discussió la tradicional equivalència: una quarterada = 7.103 m^2 .

R. Soto (1984: 34) és el primer autor que intenta reduir empíricament a unitats mètriques actuals les mides antropomètriques que proporciona aquella anotació. Així, suposant que la braça de Jaume I mesurava poc més de 2,10 m —puix que era un home d'alçada superior a la normal—, la corda amidaria uns 84 m i, per tant, la quarterada assoliria la superfície que tradicionalment se li ha adjudicat. H. Kirchner (1997: 171) també va comprovar les mesures de tres dels camps: partint igualment de la presumpció que una braça reial equival a 2,10 m, arriba a

la mateixa conclusió. G. Rosselló (2007a: 55) es mostra escèptic en relació a la possibilitat de «determinar amb exactitud quina fou la dimensió de la braça reial», ja que, per a ell, la braça de 2,10 m no passa de ser una simple especulació. Finalment, A. Mas i R. Soto (2007: 78) confirmen els càlculs i tanquen per ara la qüestió en determinar que una quarterada correspon a 0,7103 ha, que és el valor que li adjudica encara avui la pagesia; i, en conseqüència, la jovada mallorquina equival a 11,36 ha.

Dos mesuratges distints

No obstant això, el mot «repetició» aplicat per diversos autors a una segona medició del *Llibre de les quarterades*, inserida en els folis 45va-49ra del CCR, ha ocasionat certa perplexitat. J. M. Quadrado (1850: 519) és el primer a afirmar que la divisió de l'horta «*se halla por duplicado en el repartimiento, pues al parecer se formó dos veces, bien que en los términos apenas hay discrepancia*». R. Soto (1984: 34) coincideix en l'afirmació, si bé constata que les divergències existents són majors que les apuntades, sobretot els resultats de les mesuracions.

De fet, una anàlisi acurada permet detectar diferències en el recorregut que efectuen els mesuradors i també en alguns dels topònims que es fan servir, però no tantes en les mides. S'hi observen, en canvi, altres dissensions que semblen més significatives. Per tal d'aclarir la qüestió de la doble mesuració, és necessari interpretar de nou els dos textos que, no cal insistir-hi, són força ambigus.

El primer diu (foli 32ra del CCR):

En Dura[n] Coq. En P[ere] de Mo[n]t Roy, En P[ere] Joa[n], esc[ri]va batle de Sixneu, e.n P[ere] de Oscha mesurador en axxi monstraren al senyor Infant los ca[m]ps donats fosse[n] e.n axxi hi foren en Jac[me] d[e] Zaffareg e maestre Nicholau.

I el segon (foli 45va del CCR):

En P[ere] de Mont Ruxo et en P[ere] Jouan escriva batle de Sixneu et en Jac[me] de Zafareg batle de Malorcha e maestre Nicholau p[er] maname[n]t d[e]l senyor Infant exiren a mesurar les quarterades q[ue] foren assignades a assignadores ad orts faedors als pobladors iurats fer habitacio en la yla de Malorcha, en la porcio del Rey. En P[ere] de Osca per la soga sua aven XX braces del bras d[e]l senyor en Jac[me], Rey d.Arago, o XXII braces d[e]l braz den Nuno o de I hom miyancer, e ab les mans et ab los peus seus ab lo dava[n]t dit P[ere] de Mo[n]t Roxo mesuraren les q[ua]rterades en axi com sa enrere mesuraren.

Arribat aquest punt, cal fer algunes observacions:

- a) En el primer text hi consta el prohoms Duran Coc, però no així en el segon.
- b) En el segon text s'indica que Jaume de Safareig és batle de Mallorca, però no ho determina en el primer.
- c) El primer text diu que els mesuradors «mostraren al senyor Infant» els camps que foren donats per fer hort; mentre que el segon indica que els canadors «eixiren» a mesurar les

quarterades «per manament del senyor Infant». I, per més claredat, afegeix que les amidaren «en axi com sa enrer» ho feren. Dues mesuracions diferents, doncs.

d) En el primer text diu que Jaume de Safareig i mestre Nicolau² «hi foren». Però, on foren? A quin acte o quina activitat foren presents? De fet, si entre «fossen» i «en» hi col·locam un punt (en el CLR hi és), el sentit de la frase canvia radicalment.

e) Qui és aquest Infant qui escolta primer uns mesuradors i després n'envia uns altres a repetir l'amidament? L'infant Jaume, fill de Jaume I? O l'infant Pere de Portugal? Es tracta d'un error del copista?

L'autor que proporciona la clau per entendre la qüestió és P. Cateura (1997: 74). Desmentint G. Moragues i J. M. Bover (1841: II, 635), que el qualifiquen com a «*personero del rey D. Jaime y capitan de su ejercito*» i a J. Salvà (1975: 126) que el distingeix com a batle de Jaume I «*antes de la toma de la ciudad y aún se dice que empezó a ejercer sus funciones administrando justicia a los moros primeramente sometidos*», Cateura ha documentat que Jaume de Safareig era un home del cercle d'influència de l'infant Pere de Portugal. Igual que mestre Nicolau, rebé diverses explotacions dins la porció assignada a l'infant, el qual el va nomenar batle de Mallorca devers l'abril de l'any 1232, poc abans de fer-se càrrec de l'administració del Regne de Mallorca en virtut d'un cancanvi amb Jaume I. I, precisament, en substitució de Berenguer de Montreal, que era el batle anterior nomenat pel rei. Jaume de Safareig va ser batle de Mallorca fins a mitjan any 1244, quan és destituït pel rei Jaume I en recuperar aquest el Regne de Mallorca gràcies a un nou cancanvi amb l'infant Pere.

La coneixença d'aquestes dades permet donar una explicació coherent als dos textos en qüestió:

a) El primer (foli 32ra) descriu com els prohoms Duran Coc i Pere de Montroy, acompanyats del mesurador Pere d'Osca i l'escrivà batle de Sineu Pere Joan, mostren o expliquen a l'infant Pere com sortiren a mesurar els camps per ordre de Jaume I. A la pàgina anterior s'expressa que això ocorregué arran del manament reial que ordenava sota certes condicions la distribució en lots d'uns camps que envoltaven la Ciutat a colons, per tal de transformar-los en horts. A la reunió en què els mesuradors donen les explicacions pertinents, hi són presents Jaume de Safareig i mestre Nicolau, consellers de Pere de Portugal. La trobada tingué lloc en una data indeterminada posterior al juliol del 1232, després que l'infant Pere hagués pres possessió del senyoriu de Mallorca, com a conseqüència del contracte de vassallatge signat amb el rei el setembre anterior.³

b) El segon (foli 45va), en canvi, explica com un dels prohoms anteriors —Pere de Mont Roy—, acompanyat del mesurador Pere d'Osca i l'escrivà batle de Sineu Pere Joan, juntament amb mestre Nicolau i Jaume de Safareig —ara, efectivament, batle de Mallorca per l'infant Pere—, que havien assistit i probablement rebut tot tipus d'explicacions a la reunió

2. Segons J. M. Bover (1838: 87), mestre Nicolau era lletrat, conseller de Pere de Portugal i, tal vegada, rector de l'església de Sant Pere d'Alanzar, de la diòcesi de Lisboa, i canonge de Coimbra; títol que J. M. Quadrado (1850: 445) confirma.

3. El document d'infeudació ha estat publicat, entre d'altres, per L. Pérez (1977: 95, doc. núm. 84).

anterior, surten a mesurar de nou els camps per ordre de l'infant Pere; i fan la medició seguint el mateix procediment com ho havien fet temps enrere.

Ni cal dir que la lectura dels textos respectius del CLR admet una interpretació conseqüent.

Si la deducció és correcta, el segon text únicament es pot considerar una «repetició» del *Llibre de les quarterades* ordenat per Jaume I en el sentit d'un «segon amidament» dels camps fet, en aquesta ocasió, per ordre de l'infant Pere; però mai es pot considerar una còpia l'un de l'altre. Entre ambdós mesuraments hi ha, doncs, un cert termini de temps difícilment quantificable a partir de la documentació de què es disposa avui, però que cal situar entre l'octubre del 1230 i mitjan 1244. La seqüència té lògica abastament: l'infant Pere no havia participat a la conquesta de Mallorca i no coneix pràcticament res de l'illa fins que desembarca per prendre'n possessió de mans del rei, el mes de maig de l'any 1232. Però Jaume I se'n va de l'illa el mes d'agost i, en conseqüència, Pere de Portugal no hi pot acudir per assessorar-se en aquells aspectes que desconeix, sinó que es veu abocat a recórrer als prohoms i consellers de l'etapa anterior que encara romanen a l'illa.

Així i tot, resulta discordant l'absència de Duran Coc al segon acte d'amidament. Tal com ha documentat R. Soto (1990: 23-30), Coc va ser el representant a Mallorca de la comunitat de Barcelona, com a mínim, des del 1232 fins al 1240. La darrera actuació que se li coneix és l'establiment a cens del seu rafal Alxarix, del terme d'Inca, a diverses persones, a principis del 1243. Per tant, sembla que hauria de ser a l'illa en el moment d'efectuar-se la medició. La possible explicació la proporciona el mateix R. Soto (1990: 23), en suposar que «una característica dels grups que anomenem “beneficiaris” del repartiment devia ser la mobilitat geogràfica, que feia que els viatges entre la “metròpoli” i l'illa sovintegessin molt», com degué ser el cas de Duran Coc.

Distintes cordes, però igual superfície

Tornant al tema de les equivalències, la qüestió que ha originat més desconcert és que, en aquest segon amidament, els canadors fan servir una corda de 20 braces i no l'anterior de 40 braces. Com a conseqüència d'això, R. Soto (1984: 34) escriu: «Les mides emprades a la primera i segona redacció del *Llibre de les quarterades* semblen diferents. Al primer cas, la mida/base és la quarterada, definida com “la quantitat de terra quadrada avent quatre lats egals de XL braces”». A la segona medició, en canvi, la corda emprada per canar era de 20 braces del rei i, a partir d'aquí, les mides no li acaben de quadrar: «El problema —planteja Soto— és què s'ha d'entendre per mitja quarterada, si la meitat d'una quarterada o un quart (és a dir, un quadrat de 20 braces de lat), com sembla desprendre's de la mida de la corda».

Cal remarcar, en primer lloc, que la definició de quarterada es fa constar al primer amidament, quan la corda és de 40 braces; però no al segon, quan tan sols és de 20 braces. Puix que segons queda demostrat es tracta de dos mesuratges fets en temps cronològics distints, cal entendre, doncs, que la definició només és aplicable en el primer cas i no en el segon.

En segon lloc, cal pensar que el problema prové d'un plantejament conceptual equivocat; és a dir: en realitat, la mida/base no és la *quarterada*, sinó la *corda*. Òbviament, a l'hora de mesurar els camps, els canadors no transportaven amb ells una quarterada —que és una mesura superficial—, sinó una corda —que és una mesura lineal. El fet que la corda amidés 40 brases o només 20 brases comportava que cada lat del camp tenia un determinat nombre de cordes, en el primer cas, o bé el doble de cordes, en el segon cas; però aquest fet en si mateix no té cap conseqüència pràctica perquè, en efectuar el producte aritmètic, el resultat superficial és el mateix. Efectivament es pot comprovar que tots els camps mesurats en el *Llibre de les quarterades* —excepte el darrer, per causes alienes— tenen el mateix nombre de quarterades en la primera medició que en la segona.

El fet que en el primer cas l'àrea d'alguns camps s'expressi en quarterades i, en el segon cas, en mitges quarterades, és una qüestió circumstancial que tampoc no afecta per res l'extensió superficial del camp. Al cap i a la fi, no és més que una manera d'expressar que cada camp té un determinat nombre de lots si es fan parcel·les d'una quarterada, o el doble de lots si les parcel·les són de mitja quarterada.

La jovada valenciana

La definició de «jovada» que dona el *DCVB*⁴ en la primera accepció coincideix amb l'expressada per J. Dameto i altres autors, i diu així: «Extensió de terra que llaura normalment un parell de bous en un dia; cast. *Yugada*». I, per il·lustrar la definició, reproduïx un text extret de la *Crònica* de Jaume I que no ha fet sinó generar desorientació.

Per tal d'atribuir un significat raonable a aquest text, és necessari ubicar la frase posada en boca de Jaume I en el context adequat que, resumit, seria aquest: cal situar-se a València, tot just acabada la conquesta, quan el rei es disposa a repartir el terme de la ciutat proporcionalment entre els nobles, els cavallers i les comunitats de les ciutats que hi havien participat, després que ja havia repartit les cases intramurs. Abans de procedir a la divisió, Jaume I revisa els documents de donació que havia atorgat abans de concloure la conquesta i s'adona que havia cedit terres en excés a alguns. Aleshores els desposseeix de la donació i ordena fer una nova divisió més equitativa i nomena, per exercir aquesta funció, Assalit de Gúdar i Eiximèn Peris de Taraçona. Els bisbes, els nobles i els cavallers protesten perquè no es fien dels dos canadors elegits pel rei i li demanen que els revoqui i encomani la tasca a quatre persones dels seus estaments. Jaume I s'avé a la petició i designa com a partidors els representants que li proposa la noblesa. Immediatament, el de Gúdar i el de Taraçona manifesten al rei el seu malestar per una decisió que posava en entredit el seu prestigi; però el rei els tranquil·litza dient-los que «Nos sabem que la terra no bastarà a les donacions, e hauran-nos-ho a rendre, perquè no hi sabran dar consell».

Efectivament, passen quinze dies i els representants de la noblesa i el clero es veuen incapços de repartir la terra de forma equitativa, mentre augmenten les queixes dels futurs beneficiaris per mor de la incompetència dels partidors. Davant l'evidència de la seva ineptitud

4. *DCVB*, «jovada», *sub voce*.

renuncien l'encàrrec en públic, davant el consell reial, i Jaume I encomana novament a Assalit de Gúdar i Eiximèn Peris de Tاراçona l'empresa de dividir les terres, no sense abans donar-los un consell:

Nós us o mostrarem ara a partir la terra, e farets-ho així com se feu a Maylorques, que d'altra manera no's pot fer: vos baxats la jovada a VI cafçades, e baura nom jovada e no u sera; e, d'altra part, que d'aquells a qui n'havem massa dat, que els torn bom a mesura segons la valor que han.

I encara els ofereix un darrer consell:

Que demanassen les cartes de les donacions, e Nós, segons que veuriem, dar-n'hiem a aquells segons que llur valor seria.

I així ho feren.

Com cal interpretar aquests paràgrafs, d'altra banda prou confusos? Del context es desprèn clarament que el volum de terra disponible era insuficient per satisfer les aspiracions de tots els conqueridors i, per tant, el rei creu oportú suggerir als partidors una sèrie de propostes d'actuació, a fi d'aconterar tothom:

- 1) D'una banda, recuperar la terra que havia repartit prèviament i els documents que l'avalaven, per tal de redistribuir-la.
- 2) A continuació, adoptar un sistema racional de repartir, que Jaume I identifica i assimila al procediment de repartició que s'adoptà a Mallorca, perquè és l'única manera possible de fer-ho.
- 3) Finalment, reduir l'equivalència d'una jovada a tan sols 6 cafissades. Amb aquest estratagema s'augmenta artificialment el nombre de joves disponibles, de manera que es pot satisfer un major nombre de porcioners en joves a costa del fet que —lògicament— la superfície real atorgada a cada un sigui menor.

En resum, hom creu que cal interpretar el text en dos sentits: per una banda, distribuir les terres seguint el mateix procediment que a Mallorca; i per altra banda, rebaixar l'equivalència de les joves a l'hora de repartir el terme de València. En cap supòsit, doncs, cal deduir que en el repartiment de Mallorca es rebaixessin les joves a 6 cafissades. Així ho entén també J. F. López (1988: 66), el qual, sintetitzant, conclou que «el procés de mesuració, doncs, va esser fet —a Mallorca i València— sobre mesures radicalment diferents, encara que sobre l'experiència de mètode adquirida a l'illa».

Però, quina superfície abraça 6 cafissades? Segons el *DCVB*,⁵ a València una cafissada són sis fanecades i cada fanecada és la dotzena part d'una hectàrea; per tant, 6 cafissades —o una jovada de València— són 3 hectàrees.⁶ També J. F. López (1988: 70), partint de les mesures concedides per Jaume I a València el 18 de novembre de 1249, atorga a la jovada valenciana un

5. *DCVB*, «fanecada», *sub voce*.

6. Més exactament 2,9919 ha, segons el *DCVB*.

valor de 29.916 m²; molt proper, doncs, a les 3 ha. Aquesta és l'extensió de terra que poden llaurar un parell de bous durant un dia i, en conseqüència, la definició que fa el *DCVB* del vocable «jovada» a les accepcions 1) i 2b) corresponen a l'equivalència de la jovada valenciana i no de la mallorquina.

La jovada del repartiment de Mallorca

Resulta acceptable l'aplicació d'aquesta jovada reduïda, en el cas de Mallorca? Ja s'ha aduït la cita documental del *Llibre del Repartiment*, i també s'ha indicat com A. Mas i R. Soto demostren que els rendiments cerealícoles de dues jovades de terra només permeten la subsistència d'un nucli familiar de quatre o cinc persones en el cas que la jovada sigui de 16 quarterades. Però, què en diuen les cròniques coetànies? La *Crònica* de Jaume I (F. Soldevila 1983: 498) contribueix a resoldre la qüestió: després que Jaume I ajuda el seu gendre Alfons, rei de Castella, a conquerir el Regne de Múrcia i a repartir les terres entre els conqueridors, es troben amb la desagradable tessitura que els beneficiaris tornen al rei els béns heretats perquè no els resulten rendibles. Aleshores, Jaume I analitza la situació i arriba a la conclusió que els tornen les terres perquè «daven-los vint tafalles o trenta, o al qui més en daven daven-ne cinquanta, e que cinquanta tafalles no eren sinó dues jovades de València, que no fan sinó dotze cafices de sembradura». El rei considera que aquestes quantitats de terra són molt baixes i aconsella al rei de Castella que en doni una quantitat suficient a cada porcioner «car per cent tafalles ni per dos-centes un home de valor no seria bé heretat».

En resum: Jaume I considera que és insuficient heretar un cavaller amb dotze cafissos –6 ha–, ja que, com a mínim, se'ls han d'atorgar entre 24 i 48 cafissos; és a dir: perquè un cavaller estigui ben dotat, ha de disposar d'una superfície de terra de conreu que assoleixi de 12 a 24 ha.⁷

Hom creu que el cas és transportable a Mallorca sense gaires reticències, puix que la persona obrant en ambdós casos és la mateixa –Jaume I– i és raonable que no hagués canviat d'opinió en tan breu període de temps. La consideració del rei, doncs, implica que cada beneficiari del repartiment hagi de rebre, per estar ben dotat, entre una i 2,5 jovades mallorquines de terra; circumstància que dona ple suport a les esmentades deduccions d'A. Mas i R. Soto.⁸

Conclusions

1) A partir de la cita documental localitzada, sembla evident que les jovades utilitzades en l'LRM es computaven a raó de 16 quarterades per jovada i equivalien a 11,36 ha, tal com han sostingut de manera reiterada els historiadors clàssics. A més, les deduccions d'A. Mas

7. Segons cita P. Guichard de memòria, els lots que es donen a cada *miles* en el repartiment de València són de 27 a 30 ha (Virgili, A. *et alii* 1985-1986: 324-330).

8. El mateix Soto ha detectat que, en el cas del repartiment del districte d'Inca, la freqüència més habitual dels lots repartits directament pel rei oscil·la entre una i tres jovades (R. Soto 1990: 44).

i R. Soto a partir de l'anàlisi dels establiments a Santanyí —en porció de Nunó Saç— i la reconstrucció de les dues jovades de la parròquia de Santa Margalida —en alou propi— permeten assegurar que no hi hagué distinció entre les jovades de la porció reial i les jovades de les porcions nobiliàries.

Per tant, cal concloure que en el repartiment de Mallorca va ser utilitzada una única unitat de mesura de superfície amb els seus derivats: la jovada de 16 quarterades:

a) A les alqueries i els rafals del terme de la Ciutat i dels districtes musulmans de l'illa, el lot bàsic de terra lliurada als beneficiaris del repartiment de Mallorca s'aproxima molt a les dues jovades —22,72 ha—, que, tal com confessa Jaume I, eren necessàries per dotar convenientment «un home de valor».

b) Els camps susceptibles de ser regats que envolten la Ciutat de Mallorca (*abwaz*) foren dividits en quarterades per repartir-los en lots de mitja i/o una quarterada a colons que es comprometessin a transformar-los en hort i a no subestablir-los abans d'un any. L'àrea que abraçava la quarterada d'hort, igual que ara, és de 0,7103 ha.

2) Arran de la conquesta i capitulació de València el setembre del 1238, i atès que no hi havia terra suficient per acontentar tots els beneficiaris, Jaume I aconsella als canadors que «reduueixin» la jovada mallorquina i en creïn una d'específica. Sorgeix així la jovada valenciana, que comença a emprar-se des d'aleshores al Regne de València i equival a tan sols 3 ha; o sigui, entre tres i quatre vegades inferior a la mallorquina.

3) Acceptant aquestes premisses, els quadres d'equivalències elaborats per J. F. López (1988: 66-67) semblen perfectament vàlids, al manco per a la primera meitat del segle XIII:

Quadre 1. Mesures superficials agràries de Mallorca

Jovada	Quarterada	Hort	Destre	Braça quadrada	Pams quadrats de Montpeller	Pams quadrats de Mallorca	Metres quadrats	Metres de costat
1	16	256	6.400	25.600	1.638.400	2.973.440,000	113.649,894	337,120
	1	16	400	1.600	102.400	185.845,000	7.103,118	84,280
		1	25	100	6.400	11.615,000	443,945	21,070
			1	4	256	464,600	17,758	4,214
				1	64	116,150	4,439	2,107
					1	1,815	0,069	0,263
						1	0,038	0,195

Quadre 2. Mesures superficials agràries de València

Jovada	Cafis-sada	Corda	Fane-cada	Braça quadrada	Alna quadrada	Pams quadrats de València	Metres quadrats	Metres de costat
1	6	18	36	7.200	36.450	583.200	29.916,000	172,963
	1	3	6	1.200	6.075	97.200	4.986,000	70,612
		1	2	400	2.025	32.400	1.662,000	40,767
			1	200	1.013	16.200	831,000	28,827
				1	5	81	4,155	2,039
					1	16	0,821	0,906
						1	0,051	0,226

4) A partir de l'any 1238 és possible que, en algun cas especial, s'hagués fet servir la jovada valenciana per mesurar terres a Mallorca. Així sembla indicar-ho l'esment de «jovades sarraïnes» documentades per R. Soto l'any 1242, tot i que aqueixa és l'única citació coneguda fins ara. L'afirmació de J. F. López (1988: 68), relativa al fet que «als primers moments de la presa de l'illa, conviuen a Mallorca diversos sistemes metroològics amb terminologies semblants o idèntiques», és una suposició avalada per un exemple de 1233 referit a mesures d'àrids, però que, sense altres constatacions, no sembla aplicable a les mesures de longitud ni de superfície.

5) Com ja s'ha expressat en una altra ocasió (P. Pérez 2010: 24-26), els immobles urbans i la terra arrabassada als andalusins en la conquesta de Mallorca se la repartiren el rei i els quatre magnats principals, versemblantment entre els mesos de gener i febrer del 1230. La part àrab de l'anomenat còdex llatinoaràbic de l'LRM recull aqueixa divisió, ni que sigui en forma d'esborrany o simple quadern de camp com apunta G. Rosselló (2007a: 18). Immediatament després, tant el rei com els magnats comencen a cedir i donar la terra als seus porcioners i beneficiaris en règim d'alou franc i lliure. Aquestes cessions i donacions foren escripturades individualment pels notaris de les cúries respectives i se n'arxivaren còpies a l'escrivania corresponent, i n'hi hagué algunes que s'escripturaren abans fins i tot d'haver procedit a canar les respectives porcions. Per tant, un i altres es degueren guiar per algun registre de propietats o *diwân* elaborat per l'administració anterior; o, tal vegada, per les referències proporcionades per informants andalusins.⁹ Contràriament, doncs, al que ha sostingut la historiografia des de J. Salvà (1975: 120), és probable que no existeixi cap llibre del repartiment de les porcions senyorials entès com a llibre registre de les possessions dels magnats, encara que no es pot descartar l'existència de còpies individualitzades de la versió en àrab per a cada un d'ells. Només adesiara i per motius puntuals, un determinat magnat —o els seus hereus i successors— creu necessari fer una llista total o parcial dels seus immobles rústics i urbans, indicant o no els noms dels posseïdors; llista

9. Així ho creu M. M. Riera pel que fa al repartiment dels barris i cases de Ciutat (M. M. Riera 1993: 39).

o memorial que, en realitat i malgrat la seva importància documental, mai no equival a la porció que li correspongué en el repartiment, sinó que és una relació sincrònica de béns referida a la data d'expedició del document.¹⁰ La part llatina de l'anomenat còdex llatinoaràbic de l'LRM és, precisament, un d'aquests casos excepcionals: recull les donacions fetes per Jaume I als seus porcioners i beneficiaris entre el gener/febrer del 1230 i el juliol del 1232; memorial que es fa justament coincidint —i hom creu que no és casualitat— amb la data en la qual el rei transfereix formalment el Regne de Mallorca a l'infant Pere de Portugal en qualitat de senyor de l'illa. Un altre exemple és el «Memorial o capbreu de ço que fou den Gasto de Bearne, e es a Soller, Canarossa e el terme de la ciutat», elaborat entre 1235 i 1237 per Arnau d'Apiera, procurador del vescomte i del sagristà de Barcelona, amb la finalitat de dotar l'església de Mallorca (Moragues/Bover 1841: II, 1000-1006). I el mateix es pot dir de la citada *Remenbrança de Nuno Sanç*, segurament realitzada al voltant de 1242 amb motiu de la incorporació de la porció del comte del Rosselló al Patrimoni reial mitjançant compra.¹¹

6) Les dades semblen demostrar que hi hagué un doble procés de medició de les quarterades que el rei destina a horts: un entre 1230 i 1232, com a conseqüència de l'ordre emanada de Jaume I; i l'altre ordenat per l'infant Pere de Portugal entre 1232 i 1244. En l'estat actual dels coneixements, però, resulten opacs els motius pels quals l'infant ordenà el segon amidament. Per a R. Soto (1984: 35) resulta versemblant que la repetició es degué originar, tal com ocorregué en processos posteriors, en el rebuig per part d'alguns beneficiaris del primer repartiment, que obligà a fer-ne un segon. Potser també que es produís un excés de demanda, i això obligàs a tornar a amidar els camps per fer-ne parcel·les més petites. O que es produís el cas contrari: una manca de demanda que justificàs la cessió de parcel·les més grans, subvertint així els desitjos reials. O tal vegada es volgué recomptar els lots per verificar quants en restaven.

7) En qualsevol cas, la deducció de l'existència d'aquest doble procés, de ser correcta, reforçaria la hipòtesi (P. Pérez 2010: 27-29) segons la qual la part llatina del còdex llatinoaràbic de l'LRM il·lustra la presa de possessió *de facto* de l'infant Pere com a senyor del Regne de Mallorca. El CCR i el CLR, a més d'això, recullen el seguit de gestions posteriors que l'infant hagué d'efectuar per determinar els béns rústics i urbans que efectivament integraren la porció reial en el moment del repartiment de l'illa i per aclarir a mans de qui foren transferits per Jaume I. Constitueixen, doncs, la recopilació d'algunes dades i actuacions fetes els primers anys del senyoriu de l'infant Pere, destinades a delimitar la porció sobre la qual devia exercir la jurisdicció en nom del rei i obtenir-ne les rendes feudals corresponents. La síntesi final d'aquestes gestions queda plasmada a les pàgines 28v-59r del CLR, transsumpte en llatí de les 49ra-90ra del CCR que estan encapçalades pel títol «Aq[ue]sta es la part la q[ua]l ha lo se[n]yor Rey en la ciutat de Malorcha, et en tot lo t[er]me daq[ue]la, zo es assab[er] la maytat de la Ciutat, e aq[ue]stes alq[ue]ries les q[ua]ls son en lo t[er]me daq[ue]la et enseguent en tota la yla de Malorcha».

10. Ho entén així igualment P. Cateura pel que fa al capbreu de Nuno Sanç (P. Cateura 1997: 57).

11. A. Mut i G. Rosselló (1993: 41-44) no s'acaben de definir al respecte, sinó que deixen obertes altres possibilitats.

Referències bibliogràfiques

AGUILÓ, E. de K. (1912-13). «Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments fets per don Nuno Sanç de la seva porció», *BSAL*, 14, p. 209-224, 241-256 i 273-285.

AGUILÓ, E. de K. (1914-15). «Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments fets per don Nuno Sanç de la seva porció», *BSAL*, 15, p. 53-62.

BINIMELIS, J. (1593). *Nueva Historia de la isla de Mallorca y de otras a ella adyacentes*. Palma: Imprenta de José Tous. Reedició de 1927.

BOFARULL MASCARÓ, P. (1856). *Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña, publicados de Real Orden*. Vol. I, Barcelona: Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón.

BOVER, J. M. (1838). *Memoria de los pobladores de Mallorca después de la última conquista por D. Jaime I de Aragón y noticia de las heredades asignadas a cada uno de ellos en el Reparto General de la Isla, sacada de varios códices, historias y documentos inéditos*. Palma: Imprenta de los socios Gelabert y Villalonga.

BUSQUETS MULET, J. (1952). «El códice latinoarábigu del Repartimiento de Mallorca (Parte latina)», *BSAL*, 30, p. 708-758.

BUSQUETS MULET, J. (1954). «El códice latinoarábigu del Repartimiento de Mallorca (Texto árabe)». Dins DD.AA. *Miscelánea dedicada al doctor José María Millás Vallicrosa*. Barcelona: CSIC, p. 243-296.

CATEURA BENNÀSSER, P. (1980). «Sobre la aportación aragonesa a la conquista de Mallorca (1229-1232)». Dins *Jaime I y su época*. Volum 2: *Comunicaciones 1 y 2: expansión política militar, ordenamiento interior, relaciones exteriores*. Saragossa: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, p. 17-39.

CATEURA BENNÀSSER, P. (1982). «Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y primera mitad del siglo XIV)», *Estudis Baleàrics*, 6, p. 79-130.

CATEURA BENNÀSSER, P. (1997). «Las cuentas de la colonización feudal (Mallorca, 1231-1245)», *En la España Medieval*, 20, Madrid: Universitat Complutense p. 57-141.

CATEURA BENNÀSSER, P. (1999). «La Gobernación del reino de Mallorca», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 12, p. 79-111.

ENSENYAT PUJOL, G. (2009). «Jaume I i la conquesta de Mallorca». Dins *9es Jornades d'Estudis Locals*, p. 11-20.

KIRCHNER, H. (1997). *La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

LÓPEZ BONET, J. F. (1988). «Metrologia de Mallorca», *Estudis Baleàrics*, 28, p. 59-72.

MAS, A.; SOTO R. (2007). «El repartiment de Mallorca: diversitat de fonts i d'interpretacions metrologiques». Dins GUINOT, E; TORRÓ, J. (eds.). *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*. València: Universitat de València, p. 75-114.

MATEU LLOPIS, F. (1976). «El infante Don Pedro de Portugal, Dominus Regni Maioricarum», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 173, p. 239-246.

MIRALLES, J.; ROTGER, M. (1908-09). «Biografía y cartulario del primer Obispo de Mallorca», *BSAL*, 12, 13 i 14.

MORAGUES, M.; BOVER, J. M. (1841). *Historia General del Reino de Mallorca escrita por*

los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Jerónimo Alemany.- Segunda edición corregida e ilustrada con abundantes notas, documentos y continuada hasta nuestros días. Palma: Imprenta nacional a cargo de D. Juan Guasp Pascual, 3 vol.

MUT CALAFELL, A. (1989). Los pergaminos reales del reinado de Jaime I del Archivo del Reino de Mallorca. Dins DD.AA. *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (setembre 1987), Comunicacions II.* Palma, p. 251-327.

MUT CALAFELL, A. (2009a). «El document del Tractat de Capdepera, de 1231. (Estudi codicològic, transcripció i traducció)». Dins DD.AA. *Actes de les Jornades d'estudi i debat: El tractat de Capdepera de 1231 i la independència de Menorca.* Capdepera: Ajuntament de Capdepera, p. 17-75.

MUT CALAFELL, A. (2009b). «La documentació de l'època de Jaume I conservada a l'Arxiu del Regne de Mallorca». Dins DD.AA. *Actes de les Jornades d'estudi i debat: El tractat de Capdepera de 1231 i la independència de Menorca.* Capdepera: Ajuntament de Capdepera, p. 129-218.

MUT CALAFELL, A./ROSSELLÓ BORDOY G. (1993). *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca.* Palma: Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear.

PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1977). «Corpus Documenta Balear (I). Reinado de Jaime I». Dins DD.AA. *Fontes Rerum Balearium.* Volum I, Palma: Biblioteca Bartolomé March, p. 2-112.

PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1978a). «Corpus Documenta Balear (II). Reinado de Jaime I». Dins DD.AA. *Fontes Rerum Balearium.* Volum II/1, Palma: Biblioteca Bartolomé March, p. 1-64.

PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1978b). «Corpus Documenta Balear (III). Reinado de Jaime I». Dins DD.AA. *Fontes Rerum Balearium.* Volum II/2, Palma: Biblioteca Bartolomé March, p. 261-292.

PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1978c). «Corpus Documenta Balear (IV). Reinado de Jaime I». Dins DD.AA. *Fontes Rerum Balearium.* Volum II/3. Palma: Biblioteca Bartolomé March, p. 501-516.

PÉREZ MARTÍNEZ, L. (1979-80). «Corpus Documenta Balear (V). Reinado de Jaime I». Dins DD.AA. *Fontes Rerum Balearium.* Volum III. Palma: Biblioteca Bartolomé March, p. 1-48.

PÉREZ MARTÍNEZ, L.; COLL TOMAS, B. (1988). *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca: documents, biografies, sepulcre.* Palma: Catedral de Mallorca.

PÉREZ PASTOR, P. (2010). «Mallorca, 1230-1232. Reflexions a partir de la relectura del còdex llatioaràbic del repartiment», *BSAL*, 66, p. 9-34.

QUADRADO, J. M. (1850). *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto limosín.* Palma.

RIERA FRAU, M. M. (1993). *Evolució urbana i topografia de Madina Mayûrqa.* Palma: Ajuntament de Palma.

ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007a). *Documents cabdals del Regne de Mallorca. El Llibre del Repartiment i la documentació feudal.* Salamanca: Parlament de les Illes Balears.

ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007b). *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Còdex llatioaràbic del Repartiment de Mallorca.* Salamanca: Parlament de les Illes Balears.

ROSSELLÓ BORDOY, G. (2007c). *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei.* Salamanca: Parlament de les Illes Balears.

ROSSELLÓ LLITERAS, J. (1999). *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia.* Volum I: 1230-1349. Palma: Consell de Mallorca.

ROSSELLÓ VAQUER, R. (2001). *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII (Documentari)*. Felanitx: Ramon Rosselló Vaquer (ed.).

ROSSELLÓ VAQUER, R. (2004). *La Ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229 (Documentari 1230-1300)*. Palma: Edicions Roig i Montserrat.

SALVÀ, J. (1975). «Fundación del Reino de Mallorca». Dins MASCARÓ PASARIUS, J. (coord.). *Historia de Mallorca*, II, Palma: Gráficas Miramar, p. 110-140.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A. (1970). «Alba del Reino de Mallorca». Dins MASCARÓ PASARIUS, J. (coord.). *Historia de Mallorca*, III, Palma: Gráficas Miramar, p. 1-134.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A. (1972). «Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)», *Mayurqa*, 8, p. 65-133.

SEVILLANO COLOM, F. (1974). «Pesas y medidas en Mallorca desde el siglo XIII al siglo XIX», *Mayurqa*, 12, p. 67-77.

SOLDEVILA, F. (1971). *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*. Barcelona: Editorial Selecta. Reedició de 1983.

SOTO COMPANY, R. (1984). *El còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca*. Palma: Govern Balear.

SOTO COMPANY, R. (1990). «Repartiment i "repartiments": l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII». Dins DD.AA. *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*. Barcelona: CSIC/Institució Milà i Fontanals, p. 1-55.

VICH SALOM, J.; MUNTANER BUJOSA, J. (1945). *Documenta Regni Majoricarum (Miscel·lànea)*. Palma: Imprenta Amengual y Muntaner.

VIRGILI, A. *et alii* (1965). «Debat. Comunicacions d'Antoni Virgili, Antoni Furió, Ferran Garcia i Enric Guinot», *Estudi General*, 5-6. Actes del Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985), p. 324-330.